

Alapjogi jogesetek – a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága

MOHÁCSI MÁTÉ*

Since the last issue of Acta Humana, the European Court of Human Rights has ruled on a number of important cases. The present review intends to analyse a decision concerning the Hungarian abolition of service pensions and their conversion into allowances, affecting a high number of applicants. It also discusses the judgment concerning the premature dismissal of the former President of the Supreme Court of Hungary. Two further cases are included for their relevance from a procedural point of view. Among cases concerning other countries, this paper covers judgments concerning the representation of extremely vulnerable victims before the Court, the “extraordinary rendition” programme of the CIA, the recognition of parenthood of children born as a result of a surrogacy arrangement and the ban on wearing religious face covering in public. Furthermore, an inter-State judgment about collective expulsion as well as a jurisprudential novelty concerning the “significant disadvantage” admissibility criterion are also evoked.

I. Fontosabb magyar ügyek

2011 decembere – a korhatár előtti öregségi nyugdíjak megszüntetéséről, a korhatár előtti ellátásról és a szolgálati járandóságról szóló, 2011. évi CLXVII. törvény kihirdetése – óta több mint 13 500, korábban fegyveres vagy rendvédelmi szervnél szolgált és ekképp szolgálati nyugdíjra jogosult panaszos fordult a Bírósághoz nyugdíjának adóköteles járandósággá alakítását és a nyugdíjasstátushoz fűződő egyéb kedvezmények elvesztését sérelmezve. A hol egyénileg, hol csoportosan benyújtott kérelmek nyomán a Bíróság összesen 1260 ügyet regisztrált ebben a témában. Ezek közül a Bíróság kiválasztott három kérelmet (a *Markovics*-, a *Béres*- és az *Augusztin*-ügyet¹), s egyesítve őket precedens jellegű, a többi kérelemre nézve is irányadó határozatot hozott. Kiindulásképpen a Bíróság rögzítette: a felek között nem volt vitás, hogy a szolgálati nyugdíjak járandósággá alakítása beavatkozást jelentett a kérelmezőket az Emberi jogok európai egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény) Első kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikke szerint megillető, tulajdonuk védelmét biztosító jogba. Ez a beavatkozás a Bíróság szerint nem valósított meg „tulajdontól történő megfosztást”,

* Az e tanulmányban közöltek a szerző saját gondolatait tükrözik, kizárólag a tájékoztatást és a figyelemfelkeltést célozzák. Nem tekinthetők hivatalos állásfoglalásnak vagy hivatalos közlésnek, és semmilyen formában nem kötik az Emberi Jogok Európai Bíróságát.

1 *Markovics, Béres and Augusztin v. Hungary* (dec.), nos. 77575/11, 19828/13 and 19829/13, 24 June 2014.

hanem mindössze korlátozta a kérelmezőket javaiknak a békés élvezetében. A Bíróság csak a nyugdíjak járandósággá alakítását tartotta érdemben vizsgálendő kérdésnek; úgy találta ugyanis, hogy a nyugdíjas mivolthoz kötődő egyéb kedvezmények – amelyekre a jogszabály-módosítás közvetlenül nem is vonatkozott – nem minősülnek az Egyezmény értelmében vett tulajdonnak, s a kérelmezőknek jogos várományuk sincs ezekkel a juttatásokkal kapcsolatban. Ami a nyugdíjaknak a személyi jövedelemadó alá eső járandósággá alakítását illeti, a Bíróság kifejtette, hogy hasonló szociális és gazdasági kérdésekben az államokat széles körű mérlegelési jogkör illeti meg. Rámutatott arra is, hogy a szabályozás a kérelmezőket nem fosztotta meg teljesen megélhetésük egyetlen forrásától; az összességében 16, illetve 12 százalékos csökkenés a nekik járó ellátás összegében ésszerű arányban állt a költségvetési kiadások csökkentését előirányozó legitim gazdasági céllal (amellyel kapcsolatban a Bíróságnak nem tiszte vizsgálni, hogy a jogalkotó a lehető legcélszerűbb eszközhöz folyamodott-e). A Bíróság összességében arra a következtetésre jutott, hogy a juttatások csökkentése nem rótt túlzott vagy aránytalan terhet a kérelmezőkre, nem korlátozta jogaiknak a lényegi magját. Erre az arányosságra hivatkozott a Bíróság az Egyezmény 14. cikkével kapcsolatos panaszt illetően is. Az Egyezmény 13. cikkének kapcsán előterjesztett panasz vonatkozásában pedig rámutatott, hogy az Egyezmény nem biztosít jogot a részes államok törvényeinek hazai hatóságok előtti megtámadására. Erre tekintettel a Bíróság az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke alapján és az Egyezmény 13. és 14. cikkére hivatkozással előterjesztett panaszokat hét bírából álló tanácsban eljárva nyilvánvalóan alaptalannak minősítette és elfogadhatatlannak nyilvánította. E precedens jellegű határozat alapján azután a Bíróság – immár egyesbírói eljárásban – elutasította az összes többi hasonló tárgyú kérelmet is.

Az elmúlt időszak másik nagy horderejű határozata a *Baka*-ügyben hozott ítélet² volt. Baka András, az Emberi Jogok Európai Bíróságának volt bírása és a Legfelsőbb Bíróság 2009 júniusában hat évre megválasztott volt elnöke 2012. január 1-jei hatállyal történt elmozdítását követően fordult a Bírósághoz. Kérelmében arra hivatkozott, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnöki tisztségéből azért távolították el idő előtt, mert több kérdésben is (az ún. semmisségi törvény, a bírakra vonatkozó felső korhatár leszállítása, a büntetőeljárás törvény módosítása, valamint az igazságszolgáltatási rendszer átalakítását célzó jogszabályok kapcsán) felemelte a szavát, és – az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnökeként is – határozottan kiállt a bíróságok integritását és függetlenségét sértő intézkedésekkel szemben. A fentiek kapcsán az Egyezmény 10. cikkének sérelmét állította. A 6. cikkre alapított panaszában pedig azt kifogásolta, hogy megbízatásának megszűnését alaptörvényi szinten rögzített, személyére szabott jogszabályi rendelkezések mondták ki, ezért idő előtti elmozdítását nem volt lehetősége bíróság előtt megtámadni.

A 6. cikk vonatkozásában a Bíróság a *Vilho Eskelinen*-ügyben kialakított teszt³ alapján először azt vizsgálta, hogy az Egyezmény e cikkének hatálya kiterjed-e a szó-

2 *Baka v. Hungary*, no. 20261/12, 27 May 2014 (az ítélet még nem végleges).

3 *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], no. 63235/00, § 62, ECHR 2007-II.

ban forgó ügyre. A Bíróság kialakult ítélkezési gyakorlatában ugyanis messzemenőig figyelembe veszi, hogy bizonyos közszolgálati tisztségek betöltése az állami szuverenitással összefüggő diszkrecionális jogkörök gyakorlásával jár, s hogy az ilyen hivatalt betöltő közhivatalnokok és munkáltatójuk kapcsolatát „a bizalom és a lojalitás különleges köteléke” jellemzi. Az államhatalom gyakorlásához szorosan kötődő ilyen tisztséget betöltő személyek esetében a Bíróság elismeri a jogviták bíróság elé vitelének korlátozásához fűződő állami érdeket. Azon a kezdetben irányadó általános elven azonban, amely szerint „a közhivatalnokok felvételével, pályafutásával és jogviszonyuk megszűnésével kapcsolatos jogviták fő szabály szerint kívül esnek a 6. cikk (1) bekezdésének alkalmazási körén”,⁴ a bíróság később sokat finomított. Ennek során figyelembe vette azt is, hogy az Egyezmény 1. és 14. cikkének értelmében az Egyezményben részes államok „joghatósága alatt álló minden személy számára”, „minden megkülönböztetés [...] nélkül” biztosítani kell az Egyezményben meghatározott jogokat és szabadságokat, ezért fő szabályként az Egyezmény által biztosított védelemnek a közhivatalnokokra is ki kell terjednie.⁵ A strasbourgi ítélkezési gyakorlat jelenlegi állása szerint a szubszidiaritás jegyében elsősorban az érintett államokra tartozik azoknak az állami szuverenitáshoz szorosan kapcsolódó érzékeny területeknek a meghatározása, amely területeken az egyéni jogvédelmi érdekek az államérdekkel szemben háttérbe kell szorulnia. A Bíróság feladata csak annak vizsgálata, hogy az adott jogvita jellegénél fogva valóban indokolt-e a 6. cikkben foglalt garanciák alkalmazásának kizárása. Az *Eskelinen*-teszt értelmében vélelem szól a 6. cikknek a közhivatalnokok esetében való alkalmazhatósága mellett, amely vélelmet a bepanaszolt állam csak két feltétel együttes fennállása esetén döntheti meg (és hivatkozhat ekképp sikerrel a 6. cikk alkalmazhatatlanságára az adott ügyben): egyrészt, ha az érintett nemzeti jog kifejezetten kizárja a bírósághoz fordulás lehetőségét az adott tisztség vagy közhivatalnoki kategória vonatkozásában; másrészt, ha ezt a kizárást az állam érdekkörébe tartozó objektív okok megfelelően igazolják.

A Bíróság a fenti kritériumokat az adott ügyre alkalmazva arra a következtetésre jutott, hogy a Legfelsőbb Bíróság volt elnökének esetében a bírósághoz fordulás lehetőségét nem a nemzeti jog valamely kifejezetten erre vonatkozó szabálya zárta ki, hanem pusztán az a tény, hogy elmozdítását az Alaptörvény átmeneti rendelkezései mondták ki. A Bíróság rámutatott arra is, hogy a bírósági vezetők számára a vonatkozó jogszabály kifejezetten lehetővé teszi, hogy a felmentésüket kimondó határozat ellen bírósághoz forduljanak. Ezért az *Eskelinen*-teszt első feltételének az ügy háttérét képező szabályozás nem felelt meg. A második kritérium kapcsán a Bíróság kifejtette: a kormány nem hozott fel semmilyen érvet annak igazolására, hogy a legfelsőbb bírósági elnöki tisztségből való idő előtti elmozdítással kapcsolatos jogvita – önmagában tárgyánál fogva – olyannyira szorosan kapcsolódna a közhatalom gyakorlásához vagy a bizalomnak és a lojalitásnak az állam és hivatalnokai között fennálló „különleges kötelékéhez”, hogy ez objektíve indokolná a 6. cikk alkalmazásának kizárását. E körben

4 Vö. például *Massa v. Italy*, 24 August 1993, § 26, Series A no. 265-B.

5 *Vilho Eskelinen* (lásd 3. lj.), § 58.

különösen figyelemre méltónak ítélte, hogy a Legfelsőbb Bíróság volt elnökhelyettese a kérelmezővel egy időben történt elmozdítását megtámadhatta az Alkotmánybíróság előtt. Mindezek alapján a Bíróság megállapította, hogy a 6. cikk hatálya kiterjed az adott ügyre, s hogy sérült a kérelmező bírósághoz való fordulásának joga.

Az Egyezmény 10. cikkére alapított panasz kapcsán a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az ügy körülményei és az események időbeli és logikai láncolata a kérelmező álláspontját támasztják alá; nevezetesen azt, hogy nem az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása miatt, hanem kifejtett nézeteivel szembeni rosszállásul mozdították el tisztségéből. A Bíróság különösen azt emelte ki: a kérelmező elmozdítására vonatkozó indítványokat azt követően terjesztették az Országgyűlés elé és fogadták el rendkívül rövid idő alatt, hogy ő 2011. november 3-án egy parlamenti beszédben kritizálta az előkészítés alatt álló igazságügyi jogszabályokat. Ezt megelőzően a parlamenti többséghez tartozó két prominens képviselő is úgy nyilatkozott egy-egy interjúban (Gulyás Gergely 2011. április 14-én és Répássy Róbert akkori igazságügyi államtitkár október 19-én), hogy a szervezeti átalakítások a Legfelsőbb Bíróság elnökének megbízatását nem érintik, s 2011. július 6-án maga a kormány is biztosította a Velencei Bizottságot afelől, hogy az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseit nem fogja az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően megválasztott tisztségviselők elmozdítására használni. Mindezek alapján a Bíróság megállapította, hogy a tisztségéből való elmozdítás beavatkozást jelentett a kérelmezőnek a véleménynyilvánításhoz való jogába. Ezt a beavatkozást nem találta „szükségesnek egy demokratikus társadalomban” több okból sem. Egyrészt, a kérelmező közérdekű kérdésekben, az igazságszolgáltatási rendszer működésével kapcsolatban, valamint a bírák függetlenségének és elmozdíthatatlanságának védelmében nyilvánított véleményt. Másrészt ez nemcsak joga, hanem az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnökeként kötelessége is volt. Harmadrészt megbízatásától annak lejárta előtt három és fél évvel fosztották meg, s egy hasonló szankció „dermesztő hatást” fejthet ki a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben. Negyedrészt pedig azt is figyelembe vette a Bíróság, hogy az intézkedéssel szemben nem volt mód bírósági jogorvoslatra.

A Bíróság tehát megállapította a 6. és 10. cikk sérelmét, valamint arra is rámutatott, hogy a kérelmező elmozdítása anyagi következményekkel is járt. Az elégtétel mértékéről azonban nem hozott határozatot, hanem elhalasztotta ennek a kérdésnek a vizsgálatát, és felhívta a feleket, hogy az ítélet véglegessé válásától számított három hónapon belül nyújtsák be ebben a kérdéskörben további indítványaikat, avagy ha megállapodásra jutnak, tájékoztassák erről a Bíróságot.

Eljárásjogi szempontból érdemel említést a *Benkő and Soósné Benkő-ügy*,⁶ amely tárgyát tekintve egy közös tulajdon megosztásával kapcsolatos bírósági eljárás elhúzódása miatti panaszon alapult. 2014. január 1-je előtt a kérelem benyújtási időpontjaként a Bíróság azt a dátumot vette figyelembe, amely a Bírósághoz intézett és a kérelmet legalább nagy vonalakban összefoglaló első beadványon szerepelt – feltéve,

6 *Benkő and Soósné Benkő v. Hungary*, no. 17596/12, 8 July 2014.

hogy a kérelmező legkésőbb a feltüntetett keltezését követő napon postára is adta a beadványt. A szóban forgó ügyben az a helyzet állt elő, hogy a kérelmet eredetileg benyújtani kívánó (és e célból ügyvédet megbízó) Benkő Ottóné a kérelem postára adása előtt egy nappal elhunyt. A kérelem keltezése a postára adás előtti napra, tehát az eredeti kérelmező halálának napjára szólt. Ez a tény felvetette a kérdést, hogy vajon az eredeti kérelmező már a strasbourgi eljárás során (tehát a kérelem benyújtásának vélelmezett időpontját követően) halálozott-e el, s így helyébe léphetnek-e örökösei. A Bíróság ebben a helyzetben elfogadta vélelemként, hogy a kérelem ügyvéd általi keltezésének idején az eredeti kérelmező még életben volt. Következésképp hozzájárult ahhoz is, hogy az örökösök az elhunyt kérelmező helyébe lépjenek, s a részükre ítélt megigazságos elégtételt az eredeti kérelmező részvételével zajlott per elhúzódása miatt.

A *McKee*-ügy⁷ kérelmezője személyhez fűződő jogainak megsértése miatt indított pert a Fővárosi Főügyészség, annak egy ügyésze, valamint a Legfőbb Ügyészség ellen, kifogásolva, hogy az ellene folytatott büntetőeljárás során eljáró ügyész hamis információkat tartalmazó beadványt juttatott el róla az illetékes bírósághoz. Módosított keresetében 390 millió forint megfizetésére kérte kötelezni az alpereseket, ilyen összegben állapítva meg saját hírnevének és méltóságának értékét. A Fővárosi Bíróság megállapította ugyan a felperes személyhez fűződő jogainak sérelmét, de kártérítési igényét elutasította, mivel azt egyrészt eltúlzottnak találta, másrészt a felperesnek a kártérítési felelősség elemei közül a kár bekövetkeztét nem sikerült bizonyítania. Az elsőfokú bíróság a felperest (a pernyertesség–pervesztesség arányához igazodóan) 879 ezer forint eljárási illeték megfizetésére kötelezte. A felek fellebbezése miatt eljárt a Fővárosi Ítéletábró helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, és a felperest további 900 ezer forint másodfokú eljárási illeték megfizetésére kötelezte. Az alperesek felülvizsgálati kérelme folytán eljáró Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte a jogerős ítéletet, és a felperes keresetét teljes egészében elutasította. A felperest összesen 1 836 000 forint elsőfokú, fellebbezési és felülvizsgálati eljárási illeték megfizetésére kötelezte. A felperes mint kérelmező az Egyezmény Első kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikkére hivatkozva fordult a Bírósághoz az illeték összegét sérelmezve, a Bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy a panaszt a 6. cikk, azon belül is a bírósághoz való jog összefüggésében kell vizsgálni. Emlékeztetett rá, hogy a bírósághoz fordulás jogával nem önmagában ellentétes az eljárási illetékek léte, mindig az adott ügy körülményei között kell azonban vizsgálni, hogy az illeték összege nem lehetetlenítette-e el e jog gyakorlását. Bár az adott ügyben a kérelmezőt tárgyi illetékfeljegyzési jog illette meg, s ezért az eljárás egyik szakaszában sem volt elzárva illetékfizetési kötelezettség folytán a bírósághoz fordulástól, a Bíróság gyakorlata szerint az utólagosan fizetendő illetékek is járhatnak a bírósághoz való jog korlátozásával. Egy ilyen korlátozás csak akkor fogadható el, ha legitim célt szolgál, s ezzel a céllal a korlátozás ésszerű arányban is áll. Az adott ügyben a Bíróság figyelembe vette, hogy a kérelmező jogi képviselővel eljárva terjesztette elő a magyarországi bírói gyakorlathoz képest nyilvánvalóan eltúl-

⁷ *Harrison McKee v. Hungary*, no. 22840/07, 3 June 2014.

zott s az eljárás során teljességgel megalapozatlannak bizonyult igényét. Mérlegelte azt is, hogy a felperesnek nem az érvényesített igénye utáni 6, illetve 8 százalékos illeték teljes összegét kellett lerónia, mivel a szabályozás felső határt állapított meg az egyes eljárásokban fizetendő illeték összegére. Észrevételezte továbbá, hogy a Legfelsőbb Bíróság a pertárgyérték alapján eljárási szakaszonként kiszabható legmagasabb illetékek összegénél 2 464 000 forinttal kevesebb illeték megfizetésében marasztalta el a kérelmezőt.⁸ Figyelembe véve a fentiekben túlmertően azt is, hogy a kérelmező folyamodhatott volna költségmentességért, a Bíróság összességében úgy találta, hogy az alkalmazott magyar szabályozás és illetékmérték nem korlátozta aránytalanul a kérelmezőnek a bírósághoz való jogát.

A fenti ügyeken kívül említést érdemel az is, hogy a Bíróság Nagykamarájának ötfős tanácsa 2014. szeptember 8-án elutasította a kormány kérelmét az egyházakra vonatkozó új szabályozást érintő *Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others*-ügynek a Nagykamara elé terjesztését illetően,⁹ így az ítélet az említett napon véglegessé vált.

II. Más államokat érintő fontosabb ügyek

Perképesség és élethez való jog

A *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu*-ügyben¹⁰ egy nem kormányzati szervezet fordult a Bírósághoz egy fiatal roma férfi, Valentin Câmpeanu nevében, aki 2004-ben, 18 éves korában elhunyt. Valentin Câmpeanu születése óta árvaházban nevelkedett, s még kisgyermekkorában diagnosztizálták, hogy HIV-pozitív és súlyos értelmi fogyatékoságtól szenved. Nagykorúvá válásakor el kellett hagynia azt a fogyatékos gyermekek számára nyitva álló otthont, ahol addig élt. A romániai hatóságok az erre vonatkozó törvényi előírás ellenére nem rendeltek számára gondnokot. Miután számos intézet elutasította a befogadását, egy egészségügyi és szociális gondozóközpontba került, ahol megállapították, hogy szellemi és fizikai leépülése előrehaladott, alultáplált, és nem kapta meg a számára szükséges antiretrovirális kezelést. Néhány nappal később hiperagresszív viselkedése miatt egy olyan pszichiátriai intézetbe helyezték át, amely korábban már jelezte, hogy nincs felkészülve HIV-pozitív betegek fogadására. Itt találtak vele a Centre for Legal Resources (CLR) megfigyelői, akik egy fűtetlen szobában, ágynemű nélküli ágyon, mindössze egy pizsamafelsőben találtak rá. Bár segítség nélkül sem enni nem volt képes, sem egyéb szükségleteit nem tudta elvégezni, az intézet személyzete megtagadta a vele való foglalkozást a HIV-fertőzéstől való félelem miatt. Visszautasította az ételt és a gyógyszereket,

8 Ez minden bizonnyal abból adódik, hogy a Legfelsőbb Bíróság nem a maximális 2,5 millió forintos összeggel, hanem – a felülvizsgálati értéket meg nem határozhatóként kezelve – 36 ezer forintos illetékkel számolt (megjegyzés a szerzőtől).

9 L. <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/003-4863175-5940349>

10 *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania* [GC], no. 47848/08, 17 July 2014.

mindössze egy glükózinfúzió volt bekötve számára. Még a CLR megfigyelőivel való találkozás estéjén meghalt. A Kínzást és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottságnak (CPT) egy 2004-es jelentése szerint az említett pszichiátriai intézetben 2003 és 2004 telén 109 beteg hunyt el gyanús körülmények között, viszonylag fiatal korban. A CPT észrevételezte a megfelelő emberi és anyagi feltételek hiányát, az étel és a fűtés elégtelen mivoltát, valamint azt, hogy számos beteg nem kapott megfelelő ellátást.

Az ügyben a Nagykamarának először egy eljárásjogi problémát kellett megoldania, s az ügy elsősorban ennek a kérdésnek a rendezése szempontjából hordoz jogi újdonságot. A közvetlenül érintett Valentin Câmpeanu ugyanis olyannyira magányos, elesett és magatehetetlen volt, hogy helyzete miatt nem volt képes maga eljárást indítani, s akarathelyettesítésre képtelen állapota miatt a CLR-nek sem tudott erre meghatalmazást adni a halála előtti igen rövid időben. Másrészt a CLR mint szervezet nem volt olyan mértékben érintett a tényállás által felvetett helyzetben, hogy jogsértés közvetett áldozatának lehetett volna tekinteni – fő szabály szerint tehát nem járhatott volna el az elhunyt érdekeit képviselve. Câmpeanu halála után a CLR mindazonáltal eljárásokat indított a halál körülményeinek tisztázása érdekében, s ezekben az eljárásokban a romániai hatóságok soha nem vonták kétségbe a szervezet képviseleti jogosultságát. Erre tekintettel, valamint figyelembe véve azt, hogy a képviseleti jogosultság megtagadása tulajdonképpen ahhoz vezetne, hogy a román állam saját felróható magatartásának (a gondnokrendelés elmulasztásának) köszönhetően mentesülne a felelősség alól, a Bíróság elfogadta a CLR-t *de facto* képviselőként.

Ami az ügy érdemét illeti, a Bíróság hangsúlyozta, hogy Câmpeanu egész életében a hatóságokra volt bízva, akik ennél fogva felelősséggel tartoztak megfelelő kezelésért. Bár tudomással voltak az érintett pszichiátriai intézményben uralkodó áldatlan körülményekről, mégis odahelyezték a már akkor is rendkívül elesett és rossz egészségügyi állapotban lévő férfit, ezzel veszélynek téve ki az életét. Az említett intézmény személyzete pedig a szükséges kezelés és gondozás elmulasztásával szintén hozzájárult az idő előtti halál bekövetkezéséhez. A Bíróság ezért elmarasztalta a román államot az Egyezmény 2. cikkének megsértése miatt. Eljárásjogi szempontból, a 2. és 13. cikk alapján is megállapított továbbá jogsértést, a haláleset körülményeinek tisztázását lehetővé tevő eljárás hiánya miatt. Mindezekon felül az Egyezmény 46. cikkére hivatkozással előírta azt is, hogy a román államnak gondoskodnia kell a szellemi fogyatékosok megfelelő jogi képviselettel való ellátásáról.

A kínzás tilalma

A CIA „különleges kiadatási programjában” való részvétel miatt hozott elmarasztaló határozatot a Bíróság Lengyelország ellen az *Al Nashiri*-¹¹ és a *Husayn- (Abu Zubaydah)*-¹² ügyben. Az Interights nem kormányzati szervezet, valamint amerikai és len-

11 *Al Nashiri v. Poland*, no. 28761/11, 24 July 2014.

12 *Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland*, no. 7511/13, 24 July 2014.

gyel ügyvédek által képviselt kérelmezők Guantánamón fogva tartott rabok, akiket az Egyesült Államok Központi Hírszerző Ügynöksége „különleges kiadatási program” keretében 2002 decemberében egy lengyelországi titkos fogvatartási intézménybe szállított, s ott velük szemben kínvallatást alkalmazott. 2003 nyarán azután a CIA visszaszállította a kérelmezőket Guantánamóra, ahol Al Nashirit egy katonai törvényszék 2011-ben főbenjáró bűncselekmények elkövetésével vádolta meg, Husaynt pedig anélkül tartják fogva, hogy ügyében tárgyalás lenne kitűzve. A titkos CIA-börtönök kapcsán 2008-ban Lengyelországban ismeretlen tettes ellen nyomozás indult, de ez az eljárás a mai napig érdemi eredmény nélkül van függőben.

A lengyel kormány a vonatkozó információk szigorúan bizalmas jellegére hivatkozva nem működött együtt a Bírósággal a tényállás feltárása és a szükséges információk rendelkezésre bocsátásának körében, emiatt a Bíróság az Egyezmény 38. cikkének sérelmét megállapítva külön el is marasztalta Lengyelországot. Ennek ellenére a tényállás fent röviden vázolt lényege, valamint az a tény, hogy Lengyelországnak tudomása volt a CIA lengyel területen folytatott tevékenységéről, egyéb rendelkezésre álló dokumentumok (így például az Európa Tanács Dick Marty által vezetett tényfeltáró bizottságának jelentése, a CIA erősen szerkesztett formában 2009-ben nyilvánosságra hozott beszámolója és a Nemzetközi Vöröskereszt információi) alapján megállapíthatónak bizonyult.

A Bíróság több vonatkozásban is megállapította az Egyezmény sérelmét. Egyrészt a 3. cikk által támasztott eljárásjogi követelményekbe ütközőnek találta, hogy Lengyelország csak jelentős késéssel indított eljárást a területén elkövetett, kínzásnak és embertelen bánásmódnak minősülő cselekmények miatt, s ez az eljárás a későbbiekben is eredménytelen maradt. Sértette továbbá a 3. és az 5. cikket az is, hogy – bár a fogvatartottak kezelését és kényszervallatását a CIA végezte, és valószínűtlen, hogy abban lengyel részről közvetlenül közreműködtek volna – Lengyelország elősegítette az egész program gördülékeny lebonyolítását, a lengyel területen való fogva tartást és kényszervallatást, valamint nem akadályozta meg a rabok Guantánamóra szállítását sem, mindezzel a kínzás, az embertelen bánásmód és a jogellenes fogva tartás nyilvánvaló veszélyének téve ki őket. A Bíróság álláspontja szerint Lengyelországnak az Egyezményből fakadó kötelezettsége lett volna intézkedéseket tenni annak elkerülése végett, hogy joghatósága alatt hasonló cselekmények történjenek. Mivel e kötelezettségének nem tett eleget, felelős a 3. és az 5. cikk megsértéséért. Továbbá, mivel a guantánamói katonai törvényszékek előtt nem biztosított a tisztességes eljáráshoz való jog (tekintettel arra, hogy a törvényszékek nem felelnek meg a függetlenség és a pártatlanság követelményének, maga az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága állapította meg róluk, hogy nem lenne hatáskörük eljárni, s hogy nagy a valószínűsége kínzással szerzett bizonyítékok felhasználásának az előttük zajló eljárásban), a kérelmezőknek ilyen törvényszékek elé bocsátása miatt Lengyelország a 6. cikk megsértéséért is felelősséggel tartozik. Al Nashiri ügyében a 2. és a 3. cikk, valamint a Hatodik kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének sérelmét külön amiatt is megállapította a Bíróság, hogy a kérelmező halálbüntetés veszélyének van kitéve. Az Egyezmény 46. cikkének alkalmazásával elő-

írta a Bíróság, hogy Lengyelország szerezzen biztosítékot az Egyesült Államoktól arra nézvést, hogy a kérelmező ügyében nem kerül sor halálbüntetés kiszabására. A Bíróság mindezek felül az Egyezmény 8. és 13. cikkének sérelmét is megállapította, és a bepanaszolt államot fejenként százezer euró elégtétel megfizetésére kötelezte.

A magán- és a családi élet tiszteletben tartásához való jog

Béranától született gyermekek jogi helyzetét érintette a *Mennesson*-ügy,¹³ amelynek kérelmezői egyrészt egy francia házaspár, másrészt pedig amerikai állampolgárságú, béranától született ikergyermekeik voltak. A gyermekek *in vitro* megtermékenyítés útján fogantak és születtek meg béranától, mégpedig Kaliforniában, tekintettel arra, hogy az ottani szabályozás ezt lehetővé teszi. A kaliforniai legfelsőbb bíróság megállapította, hogy a gyermekek biológiai apja az első kérelmező volt, feleségét, a második kérelmezőt pedig a gyermekek jog szerinti anyjának kell tekinteni, s így rendelkezte kiállítani születési anyakönyvi kivonatukat is. Mivel azonban a francia jog tiltja a béranyaságot, a szülők Franciaországban nem tudták az anyakönyvi nyilvántartásba leszármazóikként bejegyeztetni a gyermekeket. A Semmitőszék ezt jogszerűnek találta, rámutatva arra, hogy a béranyaság a francia közrendbe ütközik. A Bíróság az ügyet a 8. cikk alatt, egyrészt az egész család családi élethez, másrészt a gyermekek magánélethez való jogának vonatkozásában vizsgálta. Figyelmet érdemel, hogy a két elemzési szempontrendszerben eltérő következtetésre jutott. A családi élethez való jog kapcsán ugyanis azt állapította meg, hogy a fennálló helyzet megnehezíti ugyan az érintettek mindennapjait, ezek a nehézségek azonban nem áthidalhatatlanok, és nem teszik lehetetlenné számukra a franciaországi családi életet. Ellenben a gyermekek vonatkozásában arra mutatott rá, hogy leszármazókénti elismerésüket – ami identitásuk lényeges eleme – jogbizonytalanság övezi: míg a kaliforniai jog ezt megadja számukra, a francia jog megtagadja tőlük, s ez egyebek közt a francia állampolgárság megszerzését illetően és öröklési jogi szempontból is komoly problémák elé állíthatja őket. Kiemelte azt is, hogy bár az első kérelmező a gyermekek biológiai apja, a francia jog őt nem ismeri el apaként. A különböző szempontokat mérlegelve végül arra a következtetésre jutott, hogy a francia hatóságok nem tulajdonítottak kellő jelentőséget a gyermekek érdekeinek, s a beállott helyzet sérti a magánélethez való jogukat.

Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság

Az *S.A.S.*-ügyben¹⁴ egy muzulmán nő fordult a Bírósághoz Franciaország ellen, az arc közterületen történő eltakarásának 2011. április 11-i hatállyal bevezetett tilalmát sérelmezve. Előadta, hogy vallási okból, valamint kulturális identitásának és személyes

13 *Mennesson v. France*, no. 65192/11, 26 June 2014. Ugyanezzel a jogkérdéssel volt kapcsolatos – némi tényállásbeli különbséggel – a következő, ugyanaznap elfogadott ítélet is: *Labassee v. France*, no. 65941/11, 26 June 2014.

14 *S.A.S. v. France* [GC], no. 43835/11, 1 July 2014.

meggyőződésének kifejezéseképpen szabad akaratából hord burkát és nikábot, amely viselet csak a szemet hagyja szabadon. Kijelentette, hogy nem ellenzi, ha arcát biztonsági ellenőrzés vagy személyazonosságának megállapítása céljából, illetőleg bankban vagy repülőtéren fel kell fednie, de szeretné elérni, hogy hordhassa ezt a viseletet, amikor vallási okból úgy érzi helyénvalónak (így például a ramadán idején). A Bíróság Nagykamarája a panaszt az Egyezmény 8. és 9. cikkének szempontjából vizsgálta, első lépésben megállapítva, hogy a szóban forgó tilalom beavatkozást jelent a kérelmező mindkét cikk szerinti jogaiba. A beavatkozás célját illetően a francia kormány több indokra is hivatkozott: részben közbiztonsági okokkal, részben a nyitott és demokratikus társadalom alapvető értékei (mint a férfiak és a nők egyenlősége, a személy méltóságának védelme és a társadalmi együttélés minimális követelményeinek való megfelelés) tiszteletben tartatásának céljával indokolta a szabályozást. Ezen utóbbi hivatkozás kapcsán a Bíróság kijelentette: álláspontja szerint nem lehet a férfiak és nők közti egyenlőségre hivatkozással betiltani egy olyan öltözködésmódot, amelyre a nők a 8. és 9. cikk által biztosított jogaik gyakorlásának céljából igényt formálnak, hiszen ez azt jelentené, hogy az egyéneket saját alapvető jogaiknak a gyakorlásától „óvjuk meg”. A Bíróság szerint továbbá a személyek méltóságának védelme sem szolgálhat a tilalom legitim indokául. Bár sokakban megütközést kelt, ez az öltözet a maga különbözőségében mégis egy kulturális identitás kifejezése, s ekképp a sokszínűséghez – a demokrácia egyik lényegi eleméhez – járul hozzá. Azt az indokot azonban elfogadta a Bíróság, amely szerint a beavatkozás mások jogainak védelmét célozza, hiszen az arcnak a társadalmi interakcióban rendkívül fontos szerepe van, s az arc eltakarása sértheti másoknak azt a jogát, hogy a társadalmi együttélést elősegítő szociális környezetben keressék kiteljesedésüket.

A beavatkozás szükségességét tehát egyrészt közbiztonsági megfontolásokkal, másrészt pedig mások jogainak és szabadságainak védelmével összefüggésben vizsgálta a Bíróság. A szükségességet az első vonatkozásban nem látta megállapíthatónak, tekintettel arra, hogy a francia kormány által hivatkozott cél elérhető lett volna egy, az arc felfedését a személyek és a javak biztonságának védelme által indokolt helyzetekre vonatkozóan előíró szabályozással is. A második vonatkozásban azonban arra a következtetésre jutott, hogy a beavatkozás arányban áll az elérni kívánt céllal, s így nem áll fenn sem a 8., sem a 9. cikk sérelme. Gondolatmenetének levezetésekor a Bíróság előjáróban hangsúlyozta, hogy rendkívül aggasztónak tartja a szabályozás körüli vitában felmerült iszlamofób megnyilatkozásokat, s hogy egy ilyen szabályozás megalkotásával az állam az előítéletek és az intolerancia megerősödésének kockázatát idézi elő, holott éppen a kölcsönös elfogadást kellene előmozdítania. Mindazonáltal rámutatott arra, hogy a szóban forgó tilalom nem kifejezetten az érintett vallási öltözet viselésére, hanem általánosságban az arc eltakarására vonatkozik, s a tilalom megszegését a jogalkotó a lehető legenyhébb jogkövetkezmények alkalmazásával (a hatályos szabályozás szerint 150 euró szabálysértési bírsággal és/vagy állampolgársági, társadalmi együttélési kurzuson való részvételre kötelezéssel) rendeli csak büntetni. A jogalkotó célja a szabályozással, hogy előmozdítsa a nyitott és toleráns társadalmi együttélést, s

hogy egy olyan viselkedési forma ellen lépjen fel, amely – álláspontja szerint – ennek ellenében hat. Végso soron tehát egy társadalompolitikai értékválasztásról van szó, s ilyen döntések felülvizsgálatakor a Bíróságnak önmérsékletet kell tanúsítania, különös tekintettel arra, hogy társadalompolitikai kérdésekben nagy különbségeket mutathat az Egyezményben részes államok gyakorlata, s hogy a teljes testet fedő öltözet viselésének kérdésében sem alakult még ki konszenzus ezen államok között.

Mivel a beavatkozást objektív és ésszerű indokokkal alátámaszthatónak találta, a kérelmezőnek a 14. cikk alapján előterjesztett, a megkülönböztetés tilalmára hivatkozó panaszát sem ítélte megalapozottnak a Bíróság.

A véleménynyilvánítás szabadsága és a „jelentős hátrány” követelménye

A *Sylka*-ügy¹⁵ azért érdemel figyelmet, mert első ízben itt alkalmazta a Bíróság a „jelentős hátrány” hiányán alapuló elfogadhatatlansági okot a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggő ügyben. Az ügy tényállása szerint a kérelmezőt a biztonsági öv be nem kapcsolása miatt vonták intézkedés alá. Vita alakult ki, amelynek hevében ő azt találta mondani az intézkedő rendőröknek, hogy „nem süllyed le az ő színvonalukra”. A közlekedési bírság kiszabásán túlmenően ezért a rendőrök inzultálása miatt is eljárást indítottak ellene, és 225 eurónak megfelelő pénzbírságot szabtak ki rá. A kérelmező fellebbezése folytán a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezte az ítéletet, és a kérelmező egyéves próbára bocsátása mellett megszüntette a büntetőeljárást. A kérelmezőt a 25 eurónak megfelelő perköltségen túlmenően mindössze 125 eurónak (nagyjából 40 ezer forintnak) megfelelő összeg megfizetésére kötelezte egy helyi, közérdekű tevékenységet ellátó szervezet javára. A Bíróság, bár nem vitatta, hogy a kérelmező számára szubjektíve fontos volt az eljárás által felvetett kérdés, rámutatott egyéb (objektív) szempontokra is: nevezetesen, hogy a kérelmezővel szemben megszüntették a büntetőeljárást, a próbára bocsátás tényének feljegyzése csak 18 hónapra került be a büntetőügyi nyilvántartásba, s hogy a bírság összege a kérelmező vagyoni viszonyaihoz képest meglehetősen elenyésző volt. Tekintettel arra is, hogy a kérelem nem vetett fel komoly elvi kérdést, s az ügyet a hazai bíróságok megfelelően megvizsgálták, a Bíróság elfogadhatatlannak nyilvánította a panaszt.

Külföldiek kollektív kiutasításának tilalma

A *Georgia v. Russia (I)* ügyben¹⁶ a kérelmező Georgia saját állampolgárainak Oroszországból való tömeges kiutasítása miatt fordult a Bírósághoz. Georgia állítása szerint a 2006 szeptemberének vége és 2007 januárjának vége közötti időszakban az orosz hatóságok több mint 4600, Oroszországban jogellenes tartózkodó georgiai állampolgár ellen hoztak kiutasító határozatot, s közülük több mint 2300-at őrizetbe véve ki is toloncoltak. A nagyszabású, összehangolt intézkedéssorozatra a kérelmező előadása

15 *Sylka v. Poland* (dec.), no. 19219/07, 3 June 2014.

16 *Georgia v. Russia (I)* [GC], no. 13255/07, 3 July 2014.

szerint közigazgatási körlevelek adtak utasítást. A tényállás megállapítását nehezítette, hogy Oroszország államtitokra hivatkozva a szóban forgó körleveleket nem adta ki a Bíróságnak, mindössze tartalmukat vitatta. Az együttműködés hiánya miatt a Nagykamara – emlékeztetve arra, hogy a részes államok ilyen esetekben hazai jogszabályaik előírásaira nem hivatkozhatnak eredménnyel – elmarasztalta a bepanaszolt államot a 38. cikk megsértésében. Emiatt vélelem szólt amellett, hogy a Georgia által előadott – egyébiránt nemzetközi szervezetek által is megerősített – tények felelnek meg a valóságnak.

Az elfogadhatóság kérdését illetően a Nagykamara rámutatott: az érintett georgiai állampolgárok, valamint nemzetközi kormányzati és nem kormányzati szervezetek beszámolóí is alátámasztották, hogy a jogellenesen Oroszországban tartózkodó georgiai állampolgárokat csoportokban idézték bíróság elé. Volt, aki be sem fért a tárgyalóterembe, s akiket meghallgatott valamely bíróság, azoknak az ügyével is csak néhány percig foglalkoztak, a tényállás érdemi vizsgálatába bele sem fogva. Sem jogi képviselőt, sem tolmácsot nem rendeltek ki számukra, a határozatot elolvasás nélkül írták velük alá, és abból később sem kaptak példányt. Ezenfelül mind a bírák, mind a rendőrök erőteljesen eltanácsolták őket bármiféle jogorvoslat igénybevételétől. Ilyen körülmények között a Bíróság úgy találta, hogy az érintett személyeknek nem kellett az elméletben rendelkezésre álló jogorvoslatokat kimeríteniük.

Ami az ügy érdemét illeti, a Nagykamara emlékeztetett rá, hogy a Negyedik kiegészítő jegyzőkönyv 4. cikkének értelmében kollektív kiutasításnak azt kell tekinteni, amikor külföldieket csoportosan köteleznek az ország elhagyására, kivéve, ha az erre vonatkozó határozat vagy határozatok az egyes érintett személyek helyzetének külön-külön lezajló, ésszerű és objektív vizsgálatán alapulnak. Eltérően a Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkétől (külföldiek kiutasításának eljárási garanciái), ez a rendelkezés akkor is alkalmazandó, ha a kiutasítottak nem jogszerűen tartózkodtak az érintett országban. A Nagykamara – tekintettel a különböző forrásokból származó egybehangzó információkra – megállapíthatónak találta, hogy bár az érintett személyek ügyeiben formailag külön-külön határozatok születtek, helyzetük egyediesített, ésszerű és objektív vizsgálatára mégsem került sor. Az orosz közigazgatási hatóságok és bíróságok összehangolt kiutasítási akcióját ennél fogva a Negyedik kiegészítő jegyzőkönyv 4. cikkébe ütközőnek minősítette.

Ezenfelül az őrizetbevételi gyakorlatra, valamint az őrizetbe vétellel szembeni hatékony jogorvoslat hiányára figyelemmel megállapította az Egyezmény 5. cikke (1) és (4) bekezdésének megsértését is, a fogyvatartási körülményeket pedig a 3. cikkbe ütközőnek találta. Az 5. cikk (1) bekezdésével és a 3. cikkel összefüggésben a 13. cikk megsértését is kimondta. Nem állapította meg viszont a Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének megsértését, hiszen nem az ország területén „jogszerűen lakóhellyel rendelkező” külföldiek kiutasítása történt. A Bíróság későbbre halasztotta az igazságos elégtételről való rendelkezést.